

روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات

تحقیق و ترجمه: فهیمه فرهوشی

نظام‌های حقوقی و قضایی در جهان رویکرد متفاوتی به مرجع حل و فصل اختلافات دارند. اولین رویکرد که در گذشته رایج بود و هم اکنون نیز در کشورهای مختلفی همچنان به عنوان رویکردی غالب مطرح است، رویکرد رسیدگی قضایی می‌باشد.

پرونده‌ها، آیین و تشریفات دادرسی و از همه مهمتر نقش انفعالی اصحاب دعوی در فرایند حل و فصل اختلاف و... منجر به شکل‌گیری رویکرد دیگری گردید. در رویکرد جدید، نظام‌های قضایی به عنوان تنها مرجع حل و فصل اختلاف مورد شناسایی قرار نمی‌گیرند بلکه طرفین اختلاف می‌توانند آزادانه به یکی از مراجع غیرقضایی مراجعه و طبق آیین رسیدگی خاص آن نهاد اختلاف خود را حل و فصل نمایند. این رویکرد روش‌های مختلفی را در بر می‌گیرد که تحت عنوان روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات (Alternative Dispute Resolution) شناخته می‌شوند. با قدری تسامح و به طور مختصر می‌توان گفت؛ روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات (ADR)، فرآیندی است که طی آن، اختلافات در خارج از دادگستری و بدون تشریفات قضایی حل و فصل می‌شود.

طبق این رویکرد هر گاه اختلافی ایجاد شود، یک مرجع معتبر جهت حل و فصل اختلاف وجود دارد و طرفین می‌توانند با اقامه‌ی دعوی در مرجع قضایی اختلاف خود را حل و فصل نمایند. عموماً این روش متداول‌ترین شیوه‌ی انتخابی توسط اصحاب دعوی است. البته باید توجه داشت که در دعاوی تجاری به ویژه دعاوی بین شرکت‌ها این طور نیست. در رویکرد فوق، تمرکز مراجع قضایی بر رسیدگی به کلیه‌ی دعاوی حقوقی و کیفری و عدم استفاده از نهادهای شبه قضایی و روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات می‌باشد. این امر منجر به افزایش ورودی پرونده‌های دستگاه قضایی و به تبع آن بروز مشکلات متعدد برای نظام قضایی می‌شود. دلایل مختلفی نظیر کثرت ورودی پرونده‌ها، ماهیت غیرقضایی بسیاری از

در ایران، عمدتاً - به استثنای برخی دعاوی از جمله دعاوی کارگر و کارفرما و ... - مردم به منظور حل و فصل اختلاف به محاکم قضایی مراجعه می‌کنند و بهره‌گیری از روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات چه در فرهنگ حقوقی - قضایی جامعه و چه از جهت وجود ساختارهای قانونی و نهادسازی از جایگاه مطلوبی برخوردار نمی‌باشد. در حالی که فراهم نمودن بسترهای قانونی جهت ایجاد نهادهای غیرقضایی حل و فصل اختلافات نه تنها منجر به رضایت بیشتر اصحاب دعوی از نتیجه‌ی حاصله می‌شود بلکه موجب کاهش حجم ورودی پرونده به دادگستری و به تبع آن افزایش کارآمدی و ارتقای کیفیت دادرسی در نظام قضایی می‌گردد. البته باید توجه داشت که هدف از ایجاد نهادها و موسسات غیرقضایی حل و فصل اختلافات، کاهش حجم ورودی به دادگستری نیست بلکه از نتایج و برایندهای آن می‌باشد.

حل و فصل اختلافات در قالب روش‌های غیرقضایی دارای مزایای متعددی از جمله صرفه جویی در زمان و هزینه، نقش فعال طرفین در فرایند رسیدگی، محرمانه بودن، توافقی بودن و ... می‌باشد. فراهم نمودن بسترهای قانونی و ساختاری در جهت بهره‌مندی از این روش‌ها نتیجه‌ی مفیدی را در برخی از کشورها از جمله آلمان به دنبال داشته است.

مزیای استفاده از روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات در مقایسه با فرآیند رسیدگی

به عنوان مثال، ایران با جمعیت ۸۰۹۱۷۳۵۶ در سال ۱۳۹۶ بدون احتساب پرونده‌های ورودی به شورای حل اختلاف، تعداد ۹,۶۲۳,۱۲۵ ورودی پرونده یکتا به سیستم قضایی داشته است در حالی که در کشوری

در ایران، عمدتاً - به استثنای برخی دعاوی از جمله دعاوی کارگر و کارفرما و ... - مردم به منظور حل و فصل اختلاف به محاکم قضایی مراجعه می‌کنند و بهره‌گیری از روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات چه در فرهنگ حقوقی - قضایی جامعه و چه از جهت وجود ساختارهای قانونی و نهادسازی از جایگاه مطلوبی برخوردار نمی‌باشد. در حالی که فراهم نمودن بسترهای قانونی جهت ایجاد نهادهای غیرقضایی حل و فصل اختلافات نه تنها منجر به رضایت بیشتر اصحاب دعوی از نتیجه‌ی حاصله می‌شود بلکه موجب کاهش حجم ورودی پرونده به دادگستری و به تبع آن افزایش کارآمدی و ارتقای کیفیت دادرسی در نظام قضایی می‌گردد. البته باید توجه داشت که هدف از ایجاد نهادها و موسسات غیرقضایی حل و فصل اختلافات، کاهش حجم ورودی به دادگستری نیست بلکه از نتایج و برایندهای آن می‌باشد.

حل و فصل اختلافات در قالب روش‌های غیرقضایی دارای مزایای متعددی از جمله صرفه جویی در زمان و هزینه، نقش فعال طرفین در فرایند رسیدگی، محرمانه بودن، توافقی بودن و ... می‌باشد. فراهم نمودن بسترهای قانونی و ساختاری در جهت بهره‌مندی از این روش‌ها نتیجه‌ی مفیدی را در برخی از کشورها از جمله آلمان به دنبال داشته است.

■ مزیای استفاده از روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات در مقایسه با فرآیند رسیدگی

داوری نوعاً در شرایطی مورد استفاده قرار می‌گیرد که طرفین قادر به توافق بر سر موضوع اختلاف نباشند و در واقع راه مذاکره و سازش بسته باشد. همچنین در شرایطی که جنبه‌های فنی و تجاری اختلاف به نحوی است که طرفین تمایل دارند شخصی آشنا به عرف آن صنعت خاص به اختلاف رسیدگی کند، معمولاً از روش داوری استفاده می‌نمایند که نزدیکترین روش به دادرسی قضایی محسوب می‌شود.

حقیقت یابی بی طرفانه: در شرایطی که طرفین اختلاف قادر به توافق بر سر موضوع اختلاف نباشند و یا به کارشناسی فنی برای تصمیم‌گیری نیاز باشد، طرفین می‌توانند به منظور بررسی جزئیات موضوع، شخص ثالثی را انتخاب نمایند. این روش از ADR ممکن است پیش از اقامه‌ی دعوی و یا در حین رسیدگی قضایی مورد استفاده قرار گیرد.

۲. روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات ارزیابی کننده (Evaluative ADR)

دسته‌ی دوم از روش‌های ADR، شامل شیوه‌هایی است که طی آن طرفین اختلاف نقاط ضعف و قوت ادعاها و استدلال‌های خویش را بررسی و ارزیابی می‌کنند. در بسیاری از موارد در جریان جلسات، طرفین هنوز حاضر به مذاکره نیستند و ارزیابی به منظور فراهم آوردن زمینه برای تقویت قدرت چانه زنی هر یک از طرفین، تأیید برخی از نظرات خاص آن‌ها، و رفع انتظارات غیرمنطقی آنها صورت می‌گیرد. برخی از این روش‌ها عبارتند از: «ارزیابی برابر یا دقیق» - (Peer Evaluation)، «ارزیابی قضایی» - (Judicial Evaluation)، و «ارزیابی تخصصی یا کارشناسانه» - (Specialist or Expert Evaluation).

ارزیابی برابر: در این روش ابتدا پیش از حضور ثالث بی‌طرف، وکلای طرفین اختلاف، پیرامون موضوع دعوا با یکدیگر گفتگو می‌کنند و سعی می‌کنند دعوا را حل و فصل کنند و ثالث نیز در این ارتباط توصیه‌هایی برای فصل اختلاف ارائه می‌کند. این توصیه‌ها حتی اگر به حل و فصل اختلاف منجر نگردد و دعوا در محاکم قضایی مطرح شود، به توصیه‌های ارائه شده اشاره می‌شود تا دادگاه نیز از این فرایندها آگاهی یابد و در صورت نیاز از آن‌ها استفاده کند.

نظیر آلمان با ۸۲۱۷۵۶۸۴ نفر جمعیت، ورودی پرونده‌ها در همان سال معادل ۸,۱۱۰,۳۸۵ فقره بوده است. در این کشور سالانه حدود دو هزار و پانصد اختلاف در موسسات میانجیگری - یکی از روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات - مورد حل و فصل قرار می‌گیرد.

از دیگر مزایای ADR نسبت به فرآیند رسیدگی، محرمانه بودن آن است. در حالی که رسیدگی در محاکم اصولاً می‌بایست بطور علنی باشد اما غالب روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات بصورت محرمانه برگزار می‌شود و حتی در بسیاری از موارد طرفین حق ندارند از اطلاعاتی که در این جلسات و در راستای حل و فصل اختلاف ارائه می‌گردد در مراجع قضایی استفاده نمایند البته این موضوع استثنائاتی دارد که قصد ورود به آن را نداریم. یکی از دلایل عمده‌ی ترجیح و بهره‌گیری از روش‌های غیرقضایی توسط طرفین اختلافات تجاری بر رسیدگی قضایی نیز همین ویژگی محرمانگی این نوع جلسات است.

■ انواع روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات

روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات به سه گروه اصلی طبقه بندی می‌شوند: قضاوت کننده، ارزیابی کننده، تسهیل کننده.

۱. روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات قضاوت کننده (Adjudicative ADR)

در این گروه از روش‌های جایگزین، یک شخص ثالث تحت عنوان «شخص بی طرف» به عنوان رسیدگی کننده یا تصمیم گیرنده عمل می‌کند. این گروه از روش‌ها اغلب توسط اشخاصی انتخاب می‌شود که از یک سو تمایلی به مذاکره با یکدیگر نداشته و از سوی دیگر با مراجعه به دادگاه نیز مخالفند. همچنین بر خلاف آرای قضایی که همواره الزام آور هستند، تصمیمات در روش ADR قضاوت کننده می‌تواند الزام آور و یا غیرالزام آور باشد. از جمله‌ی این روش‌ها می‌توان از «داوری» - (Arbitration) و «حقیقت یابی بی طرفانه» - (Neutral Fact-Finding) نام برد. داوری: عموماً توسط یک نفر داور و یا یک هیئت سه نفره انجام می‌گیرد.

میانجیگری از رسمیت کمتری برخوردار است. در روش میانجیگری به طور مرتب جلسات ملاقات حضوری میان طرفین برگزار می‌شود در حالی که سازش ممکن است از طریق ارتباط ویدئو کنفرانسی نیز صورت پذیرد. علاوه بر این، در سازش همواره فرض بر این است که طرفین به یک توافق اولیه رسیده اند و تنها لازم است که در مورد جزئیات توافق شود.

توافق عام: این روش به عنوان میانجیگری در مقیاس وسیع تلقی می‌شود که در آن، طرف‌های بسیاری درگیر در موضوع هستند و نمایندگان این افراد به جای آن‌ها مسئولیت تصمیم‌گیری را به عهده خواهند داشت. فرآیند توافق عام ممکن است برای یک مدت طولانی ادامه یابد. در این شرایط، به سبب تعدد افراد درگیر در موضوع، خود اشخاص در جلسات حاضر نمی‌شوند و نماینده‌ای از جانب آن‌ها در جلسه شرکت می‌کند. در شماره‌های آتی به معرفی تفصیلی برخی از روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات پرداخته خواهد شد.

منابع:

Silverstein, M. M. (2011). Brief History of Alternative Dispute Resolution in the United States. CADMUS, 105-100.
Sourdin, T. (2013). Developments in ADR. In N. Alexander, Australian Courts: Serving Democracy and its Publics (pp. -119 147). The Australian Institute of Judicial Administration.
Warren, M. (2009). ADR and a different approach to litigation. Melbourne: Law institute of Victoria.

ارزیابی قضایی: در روش ارزیابی قضایی از یک قاضی بازنشسته خواسته می‌شود که بر مبنای واقعیات پرونده به طرفین توصیه‌هایی ارائه نماید. **ارزیابی تخصصی یا کارشناسانه:** این روش اغلب زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که اختلاف بر سر موضوعات بسیار فنی رخ دهد و نیازمند نظرات کارشناسان آن حوزه‌ی خاص نظیر معماری، طراحی کامپیوتر، و یا موضوعات فناوری‌های پزشکی باشد.

۳. روش‌های جایگزین حل و فصل اختلافات تسهیل‌کننده (Facilitative ADR)

در این دسته، ثالث در ماهیت موضوع وارد نمی‌شود بلکه با ارائه نظرات مشورتی و راهکارهای مختلف سعی دارد زمینه گفتگو و حل و فصل اختلاف را مهیا کند. سه روش عمده در این گروه جای می‌گیرند: از میان این روش‌ها می‌توان به «میانجیگری» - (Mediation)، «سازش» - (Conciliation)، و «توافق عام» - (Consensus Building) اشاره کرد.

میانجیگری: فرد میانجی به طرفین کمک می‌کند تا موضوعات واقعی را تشخیص دهند، به مباحث جهت می‌دهد، و گزینه‌هایی به منظور سازش به طرفین ارائه می‌نماید. هدف از میانجی‌گری رسیدن به نتیجه‌ی «برد-برد» برای طرفین اختلاف است. میانجی‌گر ممکن است از بین افراد با زمینه‌های مختلفی انتخاب شود، اما غالباً حقوقدانان آشنا با موضوع مورد اختلاف می‌باشند. از میانجی‌گری می‌توان در تمام مراحل اختلاف، چه پیش از رسیدگی، چه در جریان رسیدگی و چه در زمان طلی شدن فرآیند تجدیدنظر استفاده کرد.

سازش: این روش بسیار شبیه میانجیگری می‌باشد اما نسبت به

